

VERHEYE, B. (ed.), *Geletterd Recht. Een ontdekking van de wereld van Recht en Literatuur, Brugge, die Keure, 2020, 141 p.*

Juristen hebben iets met taal en zeker met literatuur. Toen dit boek van Benjamin Verheye op de redactievergadering ter sprake kwam, was er dan ook niemand die zeurde over het bewaken van de redactionele lijn, het feit dat de band met het sociaal recht niet onmiddellijk duidelijk was, enzovoort. Zelfs een vrijwilliger voor een recensie was snel gevonden.

Geletterd Recht is de vrucht van een lezingenreeks *Law and Literature* (hierna *L&L*) die in 2018 aan de faculteit Rechtsgeleerdheid van de KU Leuven werd georganiseerd. Dit betreft, voor alle duidelijkheid, niet een boek van juristen die hun passie voor literatuur willen delen zoals het project *Recht & Literatuur/Droit & Littérature*⁽¹²⁾ uit 2007.

Neofieten kunnen misschien best met de bijdrage van Benjamin Verheye beginnen. De lezer krijgt dan een goed overzicht van de opkomst en evolutie van *L&L* en van de invalshoeken: recht *in* literatuur en recht *als* literatuur. Recht *in* literatuur betreft teksten die interessant kunnen zijn voor juristen. Recht *als* literatuur betreft de relevantie van letterkundige technieken voor de rechtswetenschap. Verheye schetst een beeld van de *L&L*-beweging in de Lage Landen en hoe de onderzoeksdiscipline hier voet aan de grond heeft gekregen. Hierna kan de lezer zachtjes de overstap maken naar het zwaardere werk.

Jeanne Gakeer, rechter, academica en de *founding mother* (*sic*) van de Recht-en-Literatuurbeweging in onze contreien, geeft ook een overzicht van de beweging. Haar tekst is ontzettend erudiet maar het is vaak op de tanden bijten om te kunnen laveren tussen Sloterdijk, Ricoeur en mindere goden. Wat mij vooral boeide in haar bijdrage, waren haar opvattingen over '*legal imagination*'; wat kunnen juristen leren van literatuur, want dat is voor mij de hamvraag.

De doorwrochte artikelen over eigendom en contracten in het Engelse renaissance-theater van Daniela Carpi en over Antigone en de moderniteit van Carine Elion-Valter konden mij minder bekoren. Vanuit academisch oogpunt zijn dat waarschijnlijk uitstekende bijdragen maar droog, droog ...

Jessy Carton combineert haar academische kennis als doctor in de letterkunde met praktische kennis als *Protection officer* op het Commissariaat voor de Vluchtelingen en de Staatlozen. Zij reflecteert over de autobiografie van Aleksander Hemon, een vluchteling uit Bosnië. Deze kruisbestuiving tussen recht en literatuur leidt tot interessante inzichten.

Waarschijnlijk zal de 'gewone' lezer (zoals ondergetekende) het meeste plezier beleven aan de bijdragen van Eric Dirix en Alain Beerenboom.

Eric Dirix staat uitgebreid stil bij het beeld van de rechter in de literatuur. Hij schrijft ongeneerd: John Grisham, Agatha Christie en Simenon staan zij aan zij met Molière en Balzac. De liefde voor literatuur spat van het blad af. Dirix maakt ook een zijsprong naar het grote en kleine doek. Zo signaleert hij dat de reeks *Judge John Deed* (*courtroom drama*) in *the Times* werd afgebrand als onrealistisch. *Et alors?* Het moet plezierig blijven en dat is de realiteit meestal niet.

Alain Beerenboom is advocaat en romancier. Zijn sprankelende bijdrage – volgens hemzelf *quelques réflexions dans le désordre*, maar feitelijk veel meer – ademt literatuur. De literaire verwijzingen vliegen de lezer om de oren. Beerenboom illustreert de problematiek van de doodstraf bijvoorbeeld met het mij niet bekende *Le dernier jour d'un condamné* van

(12) K. LEMMENS en F. JONGEN (eds.), *Recht & Literatuur*, Brugge, die Keure, 2007, 263 p. en F. JONGEN en K. LEMMENS, *Droit & Littérature*, Brugge, die Keure, 2007, 288 p.

Victor Hugo⁽¹³⁾. Boeiend, maar de meest pregnante aanklacht tegen de doodstraf blijft voor mij het superkorte *A hanging*⁽¹⁴⁾ van George Orwell, een kroniek van een executie in Birma. Beerenboom weidt ook uit over de politieroman en legt de link tussen de misdaad en de miserie van de arbeiderswereld. Wie interesse heeft voor dat aspect, leze *Uitgelezen moorden. Een sociale geschiedenis van het misdaadverhaal* van wijlen VUB-professor Ernest Mandel⁽¹⁵⁾, de meest vertaalde Belgische auteur na Simonon.

Dit brengt ons naadloos bij het sociaal recht dat prominent afwezig is, op een loutere verwijzing naar Jack London na. Aanbevolen lectuur van deze auteur: *the Iron Heel*, een dystopische roman uit 1907 over de strijd van de arbeidersklasse tegen *the Oligarchy*⁽¹⁶⁾, *The People of the Abyss*⁽¹⁷⁾ (1903) over de leefsituatie in de sloppenwijken van Londen, en *The dream of Debs. A story of industrial revolt*⁽¹⁸⁾ (1909) over de algemene staking⁽¹⁹⁾.

Zowel in de Franstalige als in de Engelstalige literatuur is de strijd tussen Arbeid en Kapitaal een voortdurende bron van inspiratie: *Germinal* van Zola, *Down and out in Paris and London* van Orwell, enz. Maar ook in andere talen is er een rijk aanbod. Kobayashi Takiji beschrijft bijvoorbeeld in *Kanikōsen* de deprimerende arbeidsomstandigheden op een Japanse vissersboot in de zee van Ochotsk⁽²⁰⁾. Voor liefhebbers van het genre: *Tanker Derbent*⁽²¹⁾ van Yuri Krimov, socialistisch realisme overgoten met een stachanovistische saus.

En hoe zit het in België⁽²²⁾?

Georges Simonon beschrijft in *Pedigree*⁽²³⁾ hoe de mijnwerkers uit Seraing in 1904 afzakten naar het centrum van Luik om te betogen voor de achturige werkdag⁽²⁴⁾. Je kan de schrik van de bourgeoisie bijna ruiken. Louis Paul Boons *Pieter Daens* handelt over de 'verbeesting' van de arbeiders, over de lock-out van 1906⁽²⁵⁾ en de algemene werkstaking van 1913 voor het algemeen stemrecht⁽²⁶⁾. Het – voor mij – belangrijkste stakingsepos uit de Vlaamse literatuur is *Groenten uit Balen* van Walter Van Den Broeck⁽²⁷⁾, waarin de huiselijke spanningen naar aanleiding van een werkneerlegging bij Vielle Montagne in 1971 het thema vormen van een beklijvend toneelstuk. Rauwe naturalistische romans hebben we in Vlaanderen voldoende in voorraad, hoewel deze niet altijd over de arbeid(somstandigheden) gaan. Uitzonderingen bevestigen de regel.

De ondertussen uit het collectieve geheugen gewiste Piet van Aken beschrijft in *Klinkaart*⁽²⁸⁾ de steenbakkerijen van de Rupelstreek door de ogen van een twaalfjarig meisje dat haar eerste werkdag begint, inclusief een werkgever die gebruikmaakt van zijn *droit*

(13) Te lezen via project Gutenberg (www.gutenberg.org/ebooks/6838).

(14) G. ORWELL, "A hanging" in *Why I write*, London, Penguin, s.d., 95-101; voor het eerst gepubliceerd in 1931 in *The Adelphi* (te raadplegen via arvindguptatoys.com/arvindgupta/orwellburma.pdf).

(15) Antwerpen, Fonds Lesoil, 1987, 164 p., te raadplegen via www.marxists.org/nederlands/mandel/1987/moorden/index.htm.

(16) Te raadplegen via www.gutenberg.org/ebooks/1164.

(17) Te raadplegen via www.gutenberg.org/ebooks/1688.

(18) Te raadplegen via debs.indstate.edu/l8475d7_1919.pdf.

(19) Wie geïnteresseerd is in het werk van London, kan in tijden van corona best niet zijn post-apocalyptische *The scarlet plague* (1910) lezen. Alle gelijkenissen met bestaande situaties zijn griezelig accuraat (www.gutenberg.org/ebooks/21970).

(20) Voor een Franse vertaling, zie KOBAYASHI TAKIJI, *Le bateau-usine*, Parijs, Ed. Allia, 2016, 174 p.

(21) Te raadplegen via archive.org/details/tankerderbent00krymiala/page/n7/mode/2up.

(22) Ik focus mij op Vlaanderen omdat mijn voorkeuren voor en kennis van Franstalige Belgische auteurs nogal eenzijdig is.

(23) Zie G. SIMENON, "Pedigree" in G. SIMENON, *Pedigree et autres romans*, la Pléiade, Parijs, Gallimard, 2009, 530 e.v.

(24) Dat dit berust op werkelijke feiten kan men lezen in "Quand j'étais vieux" in *Tout Simonon*, nr. 26, s.l., Omnibus, 2004, 244.

(25) L.P. BOON, *Pieter Daens*, Amsterdam, De Arbeiderspers, s.d., 463 e.v.

(26) *Ibid.*, 623 e.v.

(27) W. VAN DEN BROECK, *Groenten uit Balen*, Antwerpen, Walter Soethoudt, 1971, 72 p.

(28) Voor de eerste maal gepubliceerd in het *Nieuw Vlaams Tijdschrift* 1954, afl. 2, 113-148.

de cuissage. De problematiek van het grensoverschrijdende gedrag wordt ook schitterend geïllustreerd door/in Amelie Nothombs *Stupeur et tremblements* ⁽²⁹⁾.

Het enige boek waarin – zover mij bekend – de link met het arbeidsrecht wordt gelegd, is *Ernest Staas* van Anton Bergmann. Een jonge advocaat behartigt pro Deo de belangen van een arbeider die zijn werkmansboekje niet krijgt omdat hij nog boetes moet betalen aan de werkgever. Het werkplaatsreglement bevat draconische sancties: voor één minuut te laat wordt het loon van drie dagen ingehouden ⁽³⁰⁾. Dit was vóór het tot stand komen van de Werkplaatsreglementenwet in 1896 geen alleenstaand geval ⁽³¹⁾ en niet noodzakelijk onwettig. Dat de advocaat de werkgever kan overbluffen, wijst er dan ook duidelijk op dat we hier in de fantasie van een schrijver zitten.

Revenons à nos moutons. Het boek is leuk uitgegeven en verluchtigd met prenten van een aantal juristen-schrijvers (of is het andersom?). Benjamin Verheye besluit zijn woord vooraf met “*Ik wens u oprecht veel leesgenot*”. En dat is – wat mij betreft – gelukt en ik hoop van u hetzelfde.

Patrick HUMBLET,
Gewoon hoogleraar UGent

VOGT, J. et al., *The right to strike in international law*, Oxford, Hart, 2020, 223 p.

The right to strike in international law werd geschreven door zeven gerenommeerde auteurs ⁽³²⁾. Hoewel het duidelijk is dat elk van hen een of meerdere hoofdstukken voor zijn/haar rekening heeft genomen, wordt niet expliciet vermeld wie wat heeft gedaan.

Deze monografie is gegroeid uit studiewerk van ITUC ⁽³³⁾ naar aanleiding van een incident binnen de Internationale Arbeidsorganisatie (IAO). Het boek is hier een *collateral benefit* van.

In het ‘woord vooraf’ wordt in enkele bladzijden kristalhelder uiteengezet waarom het stakingsrecht essentieel is en dit wordt onderbouwd met zeer origineel bronnenmateriaal.

De materie die daarna wordt behandeld, is vrij technisch. Het is dan ook niet onterecht dat een eerste hoofdstuk wordt gewijd aan het DNA van de Internationale Arbeidsorganisatie. Dan volgt de kroniek van de *casus belli*.

In 2012 weigerde de werkgeversfractie om agendapunten op de shortlist van het *Committee on the Application of Standards (CAS)* te plaatsen indien hierbij het stakingsrecht ter sprake zou kunnen komen. Waarom *dan?* Zolang het stakingsrecht werd gebruikt tegen door de Sovjet-Unie gepatroneerde verkalkte regimes, werd dit niet gecontesteerd. Toen echter bleek dat de ‘jurisprudentie’ van de IAO ook door nationale rechters kon worden “gebruikt” om collectieve acties te rechtvaardigen, slonk het enthousiasme van de werkgeversorganisaties zienderogen.

In IAO-verdrag nr. 87 met betrekking tot de vakbondsvrijheid wordt niet gerept over staking. De hamvraag was dan ook of het CAS dit kon betrekken in zijn analyses. In een aantal hoofdstukken wordt de stelling verdedigd dat IAO-verdrag nr. 87 wel degelijk het stakingsrecht omvat. Om dit te bewijzen wordt zelfs artikel 31 van het Verdrag van Wenen inzake het verdragenrecht van stal gehaald. In hoofdstuk 8 wordt het stakingsrecht buiten de context van de IAO geschetst. Hierbij komen o.a. het EVRM en het (H)ESH aan bod, alsook

(29) Parijs, Albin Michel, 1999, 187 p.

(30) A. BERGMANN, *Ernest Staas, Schetsen en beelden*, Amsterdam, Hollandsch Uitgeversfonds, 1870, 108, te raadplegen via www.dbnl.org/tekst/berg062erne01_01/berg062erne01_01_0001.php.

(31) Zie P. HUMBLET, “Het arbeidsreglement: een anomalie”, *TSR* 2017, afl. 1-2, 485-486.

(32) Jeffrey Vogt, Jannice Balace, Lance Compa, lord Hendy CQ, Klaus Lörcher en Tonia Novitz.

(33) Zie www.ituc-csi.org/IMG/pdf/ituc_final_brief_on_the_right_to_strike.pdf.